

Miloš Rašić

Etnografski institut SANU, Beograd, Srbija

rasicmilos6@gmail.com

„Praznovanje sopstva“: Evropska smotra srpskog folklor kao mesto konstrukcije i komoditizacije identiteta

Apstrakt: Migracije su složen društveno-politički i ekonomski proces koji u Jugoslaviji, nakon Drugog svetskog rata, započinje već pedesetih godina XX veka. Odlazeći na, kako su tada mislili, privremeni rad, Jugosloveni su stalno naselili zapadnoevropske zemlje i razvili novi kulturni kontekst u kome i danas žive. Jedan od fenomena proisteklih iz tog kulturnog konteksta jesu srpski klubovi, nastali procesima razdvajanja jugoslovenskih klubova počevši od osamdesetih godina XX veka, pod uticajem društveno-političkih dešavanja u zemlji matici. Od devedesetih godina XX veka, vodeći se nacionalnom ideologijom, nastaje i manifestacija Evropska smotra srpskog folklor Srba u dijaspori i regionu koju ću razmatrati u ovom radu. Smatram da je to jedna od najznačajnijih manifestacija današnjice, kada se sagledavaju politike rada i odnosi među srpskim klubovima u dijaspori. Kao primarna funkcija ove smotre ističe se očuvanje etničkog identiteta. Ipak, dubljom analizom uočava se i njen dominantan ekonomski aspekt koji se prikriva pod parolom „autentičnosti“. Cilj mi je da u ovom radu dekonstruišem i sagledam sastavne delove ovog fenomena, stoga ću Evropsku smotru sagledavati kroz pet opozitnih parova: komercijalno vs. nekomercijalno; autentično vs. izmišljeno; primordijalizam vs. konstrukcionizam; vreme smotre vs. svakodnevnica i političnost vs. apolitičnost.

Ključne reči: Evropska smotra, srpski klubovi, migracije, identitet, komoditizacija, folklorizam

Uvod

Cilj mi je da u ovom radu razmotrim fenomen koji je nastao zahvaljujući radnim migracijama iz Jugoslavije – u pitanju je Evropska smotra srpskog folklor Srba u dijaspori i regionu, koja do sada nije razmatrana u naučnim radovima. Migracije su jedna od aktuelnih tema u mnogim društveno-humanističkim naukama, kao i u antropologiji. Pretpostavka je da je razlog tome usložnjavanje i ubrzavanje procesa migriranja, do čega je došlo nakon Drugog svetskog rata, čime migracije postaju dominantna društvena pojava u celom svetu (Castles and

Miler 2003, 70). U zavisnosti od discipline iz koje dolaze, autori su fenomenu migracija pristupali iz različitih aspekata (više videti u: Brettell and Hollifield 2000). Jugoslavija je specifična kada su migracije u pitanju po tome što je morala da podredi svoju politiku potrebama zemalja koje su tražile inostranu radnu snagu, a ujedno je bila jedina socijalistička zemlja koja je izvozila radnu snagu. Proces migriranja iz Jugoslavije nakon Drugog svetskog rata započinje već pedesetih godina XX veka i predstavlja složen proces na društvenom, političkom, ekonomskom i mnogim drugim nivoima (videti: Ivanović 2012; Dobrivojević 2007; Marković 2009; Antonijević 2013).

Naselivši zapadnoevropske zemlje, radnici na privremenom radu otpočeli su izgradnju svog novog kulturnog identiteta, identiteta gastarbajtera, a pretpostavka ovom prilikom je da je taj proces tekao nesvesno. Pojam gastarbajter i danas je prisutan u kolokvijalnom govoru, njime se označavaju oni koji rade van zemlje matice, u zemljama zapadne Evrope. Termin ima, mahom, negativne konotacije, gastarbajteri su ismevani, a predstave o njima svode se na generalizacije. Upravo te radnike, na samom početku, označavali su terminom *Fremdarbeiter*, što u doslovnom prevodu znači strani radnik. Ipak, zbog toga što je odrednica *fremd* bila u tesnoj vezi s ideologijom Trećeg rajha i podsećala na prinudni rad, 70-ih godina se u Austriji zamenjuje pojmom *Gastarbeiter*. S ovim pojmom javila se još jedna jezička nedoumica, budući da radnici nisu prinuđeni da rade i sami su odlučivali o dužini boravka. Stoga, u Nemačkoj se još od ranih 70-ih godina upotrebljavao termin *Ausländische Arbeitnehmer* – inostrani posloprimaoci. Danas je ovaj pojam takođe van upotrebe te se koristi floskula „ljudi sa migracionim poreklom“ (*die Leute mit dem Migrationshintergrund*) (Ivanović 2012, 26). Dragana Antonijević uviđa da se tokom 60-ih i 70-ih godina u domaćim okvirima formirala osnova za kognitivnu konceptualizaciju pojma, koja je počivala na ekonomskim, društvenim, ideološkim, temporalnim i teritorijalnim premisama (Antonijević 2011, 1014). Takvo ponašanje i percepcija doveli su do stvaranja novih, dodatnih elemenata konceptualizacije na osnovu njihovog životnog stila, oblika potrošnje i materijalno-simboličkog ispoljavanja statusa. Sve ovo daje legitimitet činjenici da gastarbajteri imaju zaseban kulturni identitet koji se ispoljava kroz sve pomenute varijable (Isto, 1015). Kako Predrag Marković zapaža, imidž gastarbajtera u medijima i popularnoj kulturi obično je bio ponižavajuć, potcenjivali su ih u svim oblastima javnog života (Marković 2009, 11). Analizirajući dokumentarne filmove o gastarbajterima, Marija Krstić navodi da su gastarbajteri izdvojena celina i da pripadaju „svom“ svetu koji postoji van inostranstva, ali i van Srbije (Krstić 2013, 512).

Formirajući sopstveni identitet, gastarbajterima je bilo neophodno nešto oko čega će svi moći da se okupljaju i nešto što će im služiti kao mesto identifikacije, a kako crkveni život u tom periodu još nije bio dominantan, započeli su formiranje jugoslovenskih klubova procesima samoorganizovanja. Prateći ideologiju zemlje matice, ti klubovi su počivali na paroli „bratstvo i jedinstvo“, zbog čega su se svi

Jugosloveni okupljali u istim klubovima. Već osamdesetih, a naročito devedesetih godina XX veka, ti klubovi se dele prema etničkoj osnovi i započinju nacionalističku politiku, prikazujući samo one segmente materijalnog i nematerijalnog kulturnog nasleđa koji pripadaju njihovim nacionalnim grupama, a sve u skladu sa politikama tada već rascepljenih nekadašnjih jugoslovenskih republika.

Na osnovama ove identitetske politike formira se i fenomen na kome je fokus u ovom radu, Evropska smotra srpskog folklora Srba u dijaspori i regionu (u daljem tekstu: Evropska smotra). Ona nastaje 1996. godine na inicijativu nekoliko srpskih klubova iz Nemačke i kao važan fenomen traje do dan danas. Smatram da je Evropska smotra jedna od važnijih manifestacija za današnju srpsku dijasporu, a naročito za srpske klubove u dijaspori, zbog toga što mnogi klubovi funkcionišu samo zarad učešća na toj manifestaciji. Kako Evropska smotra nema svoje mesto održavanja, već se svake godine održava u nekom drugom mestu, u zavisnosti kako to odredi Savet smotre, može se reći da ona predstavlja translokalan fenomen i da, na neki način, podseća na liminalni identitet gastarbajtera – ne vezuje se ni za jedno određeno mesto. Iako današnji učesnici smotre, kao pripadnici druge ili treće generacije, nisu gastarbajteri u punom smislu te reči, smatram da su oni odrastali u kontekstu gastarbajterske kulture koja se manifestuje i u njihovom ponašanju i delovanju.

Za potrebe ovog rada sproveo sam kvalitativno terensko istraživanje, koristeći tehniku polustrukturiranog intervjua. Sagovornici su bili pripadnici oba pola, različite starosne dobi i na različite načine uključeni u procese rada srpskih klubova u dijaspori. S jedne strane, tu su oni koji su direktno uključeni u rad klubova, poput rukovodioca, članova uprava, članova klubova, itd, dok sam, s druge strane, razgovarao i sa spoljnim saradnicima koji su u rad klubova uključeni po potrebi, odnosno onda kada ih rukovodioci klubova pozovu. Intervjue sam obavio u nekoliko navrata tokom 2015. i 2016. godine u Srbiji i u Beču.

Na kraju, da bih bolje razumeo fenomen Evropske smotre, razložiću ga na nekoliko sastavnih delova i pokušaću da obuhvatim sve aspekte. Evropska smotra se pre svega predstavlja kao fenomen kojim se čuva etnički identitet, a dubljom analizom uočava se i ekonomska strana, podjednako dominantna, pod parolom „autentičnosti“. Stoga, Evropsku smotru sagledaću kroz pet opozitnih parova: komercijalno vs. nekomercijalno; autentično vs. izmišljeno; primordijalizam vs. konstrukcionizam; vreme smotre vs. svakodnevice i političnost vs. apolitičnost.

Evropska smotra u istorijskom kontekstu: politički uticaji zemlje matice

Iz političkog aspekta, sedamdesete godine XX veka bile su specifične za jugoslovenske migrante, budući da se tada javljaju nove migracione politike kojima je vlast želela da spreči dalje odlaske radnika u zemlje kulturno pojmijene

kao zapadnoevropske¹ (Dobrivojević 2007; Ivanović 2012). Osim toga, u tom periodu ceo svet je proživljavao posledice Naftne krize, te su i zapadnoevropske zemlje počele da ograničavaju priliv nekvalifikovane radne snage i da pooštravaju uslove za dobijanje radne i boravišne dozvole (Dobrivojević 2007, 97). Ipak, pojedini autori ovu krizu vide kao dobar izgovor za kontrolu nad migracijama, budući da su razvojem kompjuterske i industrijske tehnologije potrebe za nekvalifikovanom radnom snagom bile svedenije (Schierup 1985, 21). Uprkos takvim intencijama, veliki broj radnika ostaje u tim zemljama, pri čemu dovode svoje porodice te ih stalno nastanjuju.

Ovo je period kada nastaju prvi jugoslovenski klubovi i to procesom samoorganizovanja jugoslovenskih radnika koji su bili na privremenom radu. Proces samoorganizovanja odnosio se na samoinicijativno osnivanje klubova, s obzirom na to da su Jugosloveni bili odsečeni od domovine, s jedne strane, ali i od sredine u kojoj žive s druge strane, zbog čega se javila potreba da formiraju nešto oko čega će moći da se okupljaju, nešto što će im služiti kao mesto samoidentifikacije – a to su upravo bili klubovi. U prvi mah, svi ti klubovi funkcionisali su pod titoističkom parolom „bratstvo-jedinstvo“ za koju Beti Denič smatra da je imala cilj da zamagli „bratoubilačke podele među etnički definisanim nacijama Jugoslavije tokom Drugog svetskog rata“ (Denič 2000, 63). Uprkos tome, među stanovništvom je već od osamdesetih godina počeo da teče proces razdvajanja po etničkoj osnovi, što je dovelo do toga i da se klubovi razdvajaju na istovetan način. Taj proces podele ne čudi, zbog toga što je i Jugoslavija postajala sve decentralizovanija, čime su republike podsticane da jačaju svoju nacionalnu orijentaciju u okviru federacije (Petrović 2000, 215). Dolazi do suprotstavljanja, kako Petrovićeva zapaža, asimilativnih i integrativnih procesa otelovljenih u idiomu pan-jugoslovenske unifikacije procesima etničkog partikularizma (Isto, 215). Takvo stanje uticalo je i na rad u klubovima, odnosno uzrokovalo je procese etničkog partikularizma i na tom nivou.

Već od osamdesetih, a naročito tokom devedesetih godina razvija se politička podloga koju Čolović naziva “identitetski *comeback*” koji se odvijao kao obnova nacionalne kulture s osnovama u narodnoj kulturi i jeziku, pravoslavnim manastirima i nacionalnoj istoriji (Čolović 2014, 168). Tadašnja politika, danas poznata kao politika nacionalnog identiteta u Srbiji, bila je deo ondašnje opozicije komunističkom režimu gde se tražio povratak srpskom „autentičnom“ identitetu, odnosno onome što Slobodan Naumović vidi kao „duh vremena“ u Srbiji tokom druge polovine osamdesetih i prve polovine devedesetih godina – kao ideju o neophodnosti obnove celokupnog društva pomoću povratka tradi-

¹ Dragana Antonijević ove zemlje označava kao kulturno pojmljene zapadnoevropske zemlje zato što su gastarbajteri odlazili i u zemlje koje u geografskom smislu pripadaju severnoj (Holandija, Danska i Švedska) ili srednjoj Evropi (Austrija, Švajcarska) (Antonijević 2011, 1014).

ciji, odnosno kao pokušaj da se pozivom na tradiciju ostvare ciljevi koji nisu u suštinskoj vezi s njom (Naumović 2009, 44). Hejden zaključuje da „ono što je nasledilo državni socijalizam nije bila ideja o demokratiji kao zajednici jednakih građana, već pre o stvaranju nacionalne države za lokalnu, etnički definisanu većinu“ (Hejden 2003, 30).

U takvoj društveno-političkoj klimi 1996. godine nastaje i Evropska smotra, koja predstavlja ključnu manifestaciju današnjice, čiji su organizatori Srbi iz dijaspore a koja im služi kao mesto okupljanja, često i razlog postojanja mnogih srpskih klubova u dijaspori. Evropska smotra je osnovana na inicijativu nekoliko srpskih klubova iz Nemačke sa ciljem da to bude mesto na kome će se predstavljati najreprezentativniji folklorni ansamblj Srba iz dijaspore. Prva Evropska smotra održana je 6. maja 1996. godine u nemačkom gradu Sindelfingenu, a učestvovalo je svega 15 klubova iz Švajcarske, Nemačke i Švedske (Đurić 2015, 9). Naredne, 1997. godine Evropska smotra realizovana je u švajcarskom gradu Šafhauzenu, pri čemu je broj učesnika znatno porastao, tada je učestvovao 21 klub. Svake sledeće godine broj učesnika je procentualno rastao i priključivali su se klubovi i iz drugih zemalja u kojima živi srpska dijaspora, ali i zemlje iz regiona.² Ne postoje precizni podaci o tome koliko je učesnika bilo ukupno do sada na Evropskoj smotri, ali se često navodi sledeće:

„U proteklih dvadeset godina se preko 30.000 mladih ljudi umetnički predstavilo ljubiteljima tradicionalne pesme, igre, muzike i narodnih haljetaka obrađenih i scenski postavljenih. Izvedeno je više od šest stotina scenskih prikaza koreografija. Ukoliko bi se ozbiljnije pozabavili statističkim podacima, došli bismo do desetina hiljada minuta programa, blizu stotine hiljada posetioca ovog kulturnog spektakla. Koliko je samo sati leta potrošeno, kilometara pređeno za prisustvo učesnika na ovim smotrama? O utrošenim finansijskim sredstvima, trudu i radu talentovanih mladih ljudi suviše je diskutovati. Iako je asimilacija činila svoje, ponekad je imala obrnuti smer. Tokom ovih godina lepotu ovoj manifestaciji dali su ljudi koji nisu naših korena, kako igrači tako i instrumentalisti“ (Đurić 2015, 3).

Ovaj prikaz govori u prilog tome koliko je izvođača učestvovalo na Evropskoj smotri, ipak, broj učesnika znatno je veći ukoliko se razmotre mreže odnosa i institucionalne strukture klubova koji učestvuju u programima. Pored toga, svaku Evropsku smotru ocenjuje žiri koji se sastoji od najmanje pet članova, te ukoliko se i oni ubroje u učesnike, što zapravo i jesu, pomenuti broj dodatno raste.³ Stoga, važno je etnografski prikazati Evropsku smotru, a potom razmotriti

² Od 1996. godine do 2015. godine, na Evropskoj smotri učestvovali su različiti klubovi iz sledećih zemalja: Švajcarske, Nemačke, Austrije, Slovenije, Francuske, Švedske, Rumunije, Italije, Mađarske, Republike Srpske, Hrvatske i Crne Gore (Đurić 2015).

³ Prema dostupnim podacima do 2015. godine, Evropsku smotru ocenjivalo je 26 različitih članova žirija, izvedene su koreografije 85 različitih koreografa, u pratnji muzičkih aranžmana 68 različitih autora muzičkih aranžmana (Đurić 2015, 230–231).

svaki ključni momenat ponaosob, kako bi se uvideli sistemi i razlozi funkcionisanja te manifestacije.

Etnografija Evropske smotre: idealtipska deskripcija

Idealtipsku deskripciju ne smatram najboljim rešenjem, ipak kao istraživači uvek smo prinuđeni da "idealtipiziramo podatke – da ne kažem, da ih ukrajamo, na određen način..." (Žikić 2012, 10), to je razlog zbog kojeg se slika terena koji proučavamo, a prema informacijama drugih koji su tu bili pre ili posle nas, često ne poklapa sa našom slikom, iako je reč o istom prostoru. Premda idealtipska deskripcija ima svoje nedostatke, ona omogućava da na lakši način analiziramo dati fenomen, da ga kompariramo sa već postojećim opisima, te ustanovimo kontinuitet i promene do kojih je došlo, što može biti veoma važno u pojedinim istraživanjima. S tim u vezi, prikupljene informacije i činjenice o Evropskoj smotri poslužiće kao osnova za formiranje idealnog opisa tog fenomena. Na taj način dobijeno znanje jeste tehničko znanje o datom sociokulturnom fenomenu, te nam kao takvo „pruža mogućnost građenja teorije i razvoja metodologije“ (Žikić 2012, 16).

Evropska smotra složen je fenomen i njenu idealtipsku deskripciju nije moguće jednostavno predstaviti zato što se taj fenomen ne odnosi samo na određene dane kada smotra traje, već obuhvata mnogo duži vremenski period, počevši od priprema za Evropsku smotru pa do reakcija na proglašene rezultate. Klubovi za Evropsku smotru pripremaju program od deset minuta – izvode tradicionalne plesove i muziku, u odgovarajućim nošnjama, koji su povezani u koreografisane celine. Prvi korak u pripremama predstavlja uspostavljanje mreža odnosa sa svim saradnicima koji učestvuju u osmišljavanju programa za takmičarski nastup. Mreže odnosa se ne uspostavljaju samo horizontalno – prostorno, u okviru zemlje matice, ili zemlje u kojoj žive, one se povezuju i vertikalno – kroz institucionalne i profesionalne kontekste. U okviru udruženja postoji hijerarhijski model koji čini uprava, predsednik, umetnički rukovodioci i, na kraju, unajmljeni saradnici. Uprava institucije je najviša instanca, samim tim što ona postavlja direktora i kasnije bira umetničke rukovodioce i saradnike, odnosno potvrđuje ili odbacuje direktorove predloge. U upravama mesto imaju, najčešće, stariji članovi klubova, njihovi osnivači ili tome slično. Mestu u upravi svi teže, „oni jako vole da su svi u upravama“, navodi sagovornica G.R, i zaključuje da od uprave zavisi doslovno sve, od načina rada do ponašanja članova: "njihovo ponašanje... to je stvar ne rukovodioca, već uprava". Tezu o tome da je prestiž biti član uprave potvrđuju i iskazi slični ovom:

“Ti klubovi postoje jako dugo i to je stvar prestiža biti u upravi. Često te uprave pucaju, pa nastanu dva KUD-a, pa sad ćemo mi da se dokažemo da smo bolji od njih...” (M.R.)⁴

⁴ M.R. je rođen u Zrenjaninu 1979. godine, gde je radio u lokalnom kulturno-umetničkom društvu. Nakon što je ostvario zapažene rezultate u Srbiji, dobio je ponudu da

Umetnički rukovodilac predlaže saradnika direktoru, direktor taj predlog daje upravi na razmatranje, nakon čega se dati predlog prihvata ili odbacuje. Da bi neko postao saradnik, on mora da ima ostvarene rezultate u zemlji matici ili na prethodnoj Evropskoj smotri:

„Pa, ove smotre (u Srbiji) su kao pijaca... kako oni biraju to: oni vide šta je kod nas pobedilo na smotrama, oni vide koji predavač na seminaru predaje, pa da se njemu ušlihtamo, da kupimo njegovu koreografiju, da on radi pevanje. Ali, pre svega se raspituju ko će biti u žiriju. Pa, sad, pošto je sad malo stručniji žiri, koji nije baš nešto kompromitovan, oni onda vide na tim evropskim smotrama čija koreografija je pobedila, ko je bolje pevao, pa sad svi traže Mikicu, svi traže Zvezdana, svi traže Zvečanca. Mislim da tu pre svega ima to, nego, recimo, da li je to umetnički vredno, da li to ispoštovano, kvalitetno. Obrazac koraka, mali falš, mislim da to njima nije presudno. Oni to biraju“⁵ (M.V.)

Saradnici koje institucionalne strukture kluba odaberu dolaze u klubove, pri čemu im članovi klubova obezbeđuju prevoz, smeštaj i prethodno ugovoren honorar. Saradnici ostaju najčešće dva do tri dana, pretežno vikendom, s obzirom na to da uglavnom unajmljuju saradnike iz Srbije, te vikend predstavlja pogodno slobodno vreme za obe strane. Saradnici koji su ključni u mrežama odnosa, samim tim što su iz zemlje matice gde im je sva građa o tradicionalnoj kulturi dostupna, koji su školovani ili se dugo bave segmentima tradicionalne kulture kao što su ples ili muzika, prihvataju se kao osobe koje znaju sve o datim fenomenima, te čiji se stav i mišljenje *a priori* doživljavaju kao legitimni i jedini ispravni. U zavisnosti od potrebe, unajmljuju se saradnici različitih profila. Na primer, ukoliko žele novu koreografiju, unajmljuju se koreografi iz Srbije koji su, kako je sagovornica navela, već ostvarili neke rezultate; ukoliko im je potreban neko za tradicionalnu muziku, unajmljuju se etnomuzikolozi, dok se etnolozi, najčešće oni iz Etnografskog muzeja, pozivaju ukoliko je neophodno rešiti nedoumice u vezi sa narodnom nošnjom. Nakon odabira i dogovora sa saradnicima, postavlja se koreografija i započinje njeno uvežbavanje za predstojeće takmičenje. Ovaj proces se dešava nekoliko meseci pred takmičenje, najčešće pripreme počinju od septembra ili oktobra, kada započinje nova sezona nakon raspusta.

Institucionalna struktura Evropske smotre sastoji se od Saveta smotre, sastavljenog od predstavnika iz svih zemalja koje učestvuju na takmičenju, kao i od jednog člana iz Srbije. Budući da Evropska smotra funkcioniše, kako je

započne radni odnos u kulturno-umetničkom društvu „Stevan Mokranjac“ u Beču. Tu ponudu prihvata i 2010. godine se seli u Beč gde do danas živi i radi. M.R. je jedan od istaknutijih savremenih koreografa i saraduje s mnogim kulturno-umetničkim društvima Srba u dijaspori i regionu.

⁵ M.V. je rođena u Beogradu gde je završila osnovnu i srednju muzičku školu „Mokranjac“, odsek za srpsko tradicionalno pevanje. Jedna je od ključnih ličnosti kada je u pitanju saradnja sa srpskim klubovima u dijaspori, budući da sa njima saraduje kao spoljna saradnica za tradicionalno pevanje.

napomenuto, svega nekoliko meseci – od priprema do završetka – ovaj savet takođe radi samo u tom periodu. Zадaci Saveta su da odabere gde će se naredne godine održati Evropska smotra, ko će biti član žirija, koja će se specijalna priznanja dodeljivati i slično.

Svaka zemlja ima svoj Savez srpskih klubova, a ti Savezi predstavljaju takođe deo institucionalne strukture Evropske smotre u smislu što oni određuju svoje predstavnike za Savet. Savezi, osim toga, vrše i primarne selekcije prijavljenih članova. Da bi određeni klub mogao da prisustvuje Evropskoj smotri, neophodno je da se pozicionira u prvih pet do sedam mesta, u zavisnosti od broja prijavljenih učesnika, u svojoj zemlji. Taj prvi krug selekcije naziva se Savezna smotra i predstavlja manju verziju predstojeće Evropske smotre, budući da je sastavljena od istih elemenata – takmičari, žiri, nagrade, plasmani, itd. Zadatak svakog Saveza je da organizuje Saveznu smotru u svojoj zemlji, da odabere žiri Savezne smotre i kasnije odredi koji učesnici će, na osnovu bodovne liste, otići na Evropsku smotru.⁶ Nakon plasiranja na Evropsku smotru, svaki klub za sebe plaća prevoz do zemlje u kojoj se smotra održava, smeštaj, kao i kotizaciju za učešće na ovoj manifestaciji.

Prostorni okviri Evropske smotre su relativni. Naime, svake godine se ova manifestacija održava u drugom gradu i u drugoj državi. Na sastancima Saveta Evropske smotre svake godine Savez jedne zemlje prihvata da naredne godine bude domaćin smotre i organizuje manifestaciju u svojoj zemlji.⁷ Kako bi realizacija protekla bez poteškoća, Savez odabira određeni klub sa kojim će saradivati, te članovi datog kluba ustupaju svoje članove koji na smotri rade kao koordinatori pristiglih grupa – dočekuju ih, odvođe do svlačionica, obaveštavaju ih kada nastupaju, itd.

Žiri Evropske smotre odabira Savet koji se sastoji od pet članova koji ocenjuju različite segmente nastupa. Tri člana zadužena su za ocenjivanje tradicionalnih plesova i koreografisanja, to su uglavnom etnokoreolozi ili amateri-entuzijasti koji su već duži vremenski period koreografi, oni koji imaju postignute rezultate u zemlji matici, koji su vršili terenska istraživanja u određenim krajevima Srbije i predavali na različitim seminarima za rukovodioce folklornih grupa. Jedan član žirija ocenjuje muziku, to je uglavnom etnomuzikolog i jedan član ocenjuje narodnu nošnju, najčešće etnolog iz Etnografskog muzeja. Svaki član žirija zasebno ocenjuje koreografsko rešenje, boduje ples, muziku ili narodnu nošnju, u zavisnosti od toga za šta je zadužen i daje po jedan bod za

⁶ U Nemačkoj, na primer, postoje dve Savezne smotre – severna i južna smotra – zbog velikog broja učesnika. U Nemačkoj radi najveći broj srpskih klubova u odnosu na celokupnu dijasporu.

⁷ Domaćin Evropske smotre nije u obavezi da smotru organizuje isključivo u svojoj zemlji, dešavalo se da, na primer, Savez Švajcarske 2015. godine organizuje smotru u Srbiji, u Beogradu. Ipak, njihov zadatak je da obezbede mesto u kome će se izvoditi program, kao i sve ostalo što je neophodno da realizacija bude uspešna.

opšti utisak. Za tradicionalni ples i koreografiju članovi žirija mogu maksimalno dati 35 bodova, svaki član ponaosob, za narodnu nošnju i tradicionalnu muziku mogu dati maksimalno po 25 bodova, dok za opšti utisak maksimalni broj bodova iznosi 15, za svakog člana žirija. Krajnji zbir iznosi maksimalno 100 bodova, te se u skladu s osvojenim bodovima učesnici rangiraju. Glavne nagrade su zlatna, srebrna i bronzana medalja, a u svakoj od ovih kategorija postavlja se pet klubova, dakle pet zlata, pet srebra i pet bronzi. Osim glavnih, žiri dodeljuje i specijalne nagrade, na primer nagradu za najbolji muzički aranžman, nagradu za najuigraniji ansambl, nagradu za najoriginalniji kostim, nagradu za najboljeg igrača/igračicu, itd. Sve ove nagrade samo su simbolične, odnosno svaki plasirani ansambl dobija zahvalnicu i medalju, nema novčanih nadoknada za najbolje plasirane. Ono što je važno napomenuti jeste to da se rezultati proglašavaju poslednjeg dana Evropske smotre i to tačno u ponoć. Vreme čekanja rezultata predstavlja fenomen za sebe, tada svi učesnici u sali u kojoj se čekaju rezultati skandiraju, vijore zastavom Srbije, često izvikuju parole poput „Kosovo je srce Srbije“, a 2015. godine prisustvovao sam ovom događaju u Sava Centru kada su pojedini učesnici palili baklje. Nakon proglašenja rezultata, skandiranje se nastavlja i često se rukovodioci najbolje plasiranih podižu, izvikuje se njihovo ime, naime celokupna atmosfera je veoma slična nekom sportskom događaju.

Još jednu značajnu tačku u strukturi smotre predstavljaju zabave i hrana. S obzirom na to da Evropska smotra uvek traje od dva do tri dana, u zavisnosti od broja učesnika, svako veče nakon zvaničnog programa se učesnicima priređuju zabave na kojima nastupaju estradni umetnici iz Srbije ili estradne zvezde koje su izuzetno popularne među Srbima u dijaspori.⁸ Osim toga, tokom svih dana Evropske smotre, u neposrednom okruženju objekta u kojem se smotra održava postavljaju se štandovi sa hranom i pićem, te celokupni događaj asocira na seoski vašar.⁹ Organizatori smotre navode da se ovi štandovi postavljaju kako učesnici ne bi morali da traže po gradu restorane da bi ručali, ali im takođe to služi i kao još jedno mesto na kojem prikupljaju novac radi plaćanja svih troškova, ipak, ono što je primetno, cene hrane i pića na ovim štandovima znatno su skuplje nego u običnim restoranima i prodavnicama.¹⁰

⁸ Na primer, 2016. godine, na Evropskoj smotri u Beču, svako veče nakon zvaničnog programa nastupala je izvesna umetnica Jeca Virus, koja je veoma popularna među Srbima u dijaspori, iako u Srbiji mahom ljudi za nju ne znaju.

⁹ U Beogradu, 2015. godine, štandovi su se nalazili ispred Sava Centra, tu se pekao roštilj, palačinke, točilo se pivo i prodavali su se ostali napici. Slično tome, 2016. godine u Beču su štandove su postavljali ispred hotela „Piramida“ u kojem se održavala smotra, a glavna atrakcija svih učesnika bio je vo na ražnju kojeg su tim povodom pekli ispred pomenutog hotela.

¹⁰ Na primer, cena palačinke u Beogradu 2015. godine iznosila je 450 dinara, dok je flašica negazirane vode u Beču, 2016. godine, iznosila 5 evra.

Analičko sagledavanje Evropske smotre

Razmatrajući spektakle, Debord navodi da oni „nikada nisu slika, već su forma društvene prakse koja je posredovana pomoću slika“ (Debord 1983, 4), upravo se to mišljenje može uvažiti i kada je Evropska smotra u pitanju. Kako o smotrama ovog tipa do sada nije mnogo pisano, doduše makar im autori nisu pristupali analitički, mnogi radovi koji se bave fenomenom smotre folklora uglavnom pružaju istorijske uvide u način razvoja smotre (videti na primer: Ceribašić 1998), stoga najbliža teorijska literatura koja ovde može poslužiti jeste ona koja se bavi festivalima. Da li govorili o festivalu ili smotri, to su mesta u kojima se distribuiraju poruke u različitim pravcima, a komunikacija se odvija pomoću simbola i znakova, podjednako latentno i manifestno. Autori Grin (Green) i Šer (Scher) govoreći o karnevalu u Trinidadu, zapažaju da u savremenom kontekstu oni predstavljaju klasičan društveni problem koji više ne prezentuje kreativnost i snalažljivost, već je sada refleksija celokupnog društva, nacije i kulture (Green and Scher 2007, 2). Evropska smotra na sličan način enkapsulira celokupnu kulturu gastarbajtera i funkcioniše kao mesto iskazivanja njihovih različitih identiteta, mišljenja, načina delovanja, itd.¹¹

Zbog svega navedenog, cilj mi je da dekonstruisanjem Evropske smotre razmotrim ključna mesta ovog fenomena i uočim zašto on ima toliko važno mesto u životu Srba u dijaspori i s kojim intencijama funkcioniše. Da bi se fenomen bolje razmotrio, neophodno je analiziranje svakog dela ponaosob. Stoga ću Evropsku smotru posmatrati i analizirati u *sistemu opozitnih parova*. Naime, učinilo mi se da celokupni fenomen, od priprema do realizacije i završetka smotre, funkcioniše u pomenutom sistemu opozitnih parova, pri čemu sam uočio pet: komercijalno vs. nekomercijalno; autentično vs. izmišljeno; primordijalizam vs. konstrukcionizam; vreme smotre vs. svakodnevnica i političnost vs. apolitičnost. Svaki od ovih parova podjednako je važan za konstrukciju fenomena Evropske smotre, a izostavljanje bilo kojeg od njih učinilo bi da smotra izgleda potpuno drugačije.

Komercijalno vs. nekomercijalno

Prvi par koji uzimam u obzir, jeste *komercijalno vs. nekomercijalno*. Ovaj sistem prisutan je već na samom početku, od procesa priprema i razmišljanja o unajmljivanju saradnika. Na primer, svaki član kluba izdvaja novčana sredstva za prisustvo na folklornim probama u svom klubu, što je osnova planiranja pristupa Evropskoj smotri – da bi mogli da se pripremaju, rukovodioci kluba mora-

¹¹ Svesno koristim konstrukciju „gastarbajterska kultura“, s obzirom na to da je Dragana Antonijević, razmotrivši sve varijable njihove kulture i identiteta, ukazala na to da oni ipak imaju zasebnu, specifičnu kulturu i podvojeni identitet (više o tome vide npr. u: Antonijević 2011; 2013).

ju da imaju članove. Odabir saradnika usko je povezan s ekonomskom stranom: da bi unajmili nekoga moraju da vide s kojom količinom novca raspolažu; prisustvo na smotri se takođe plaća u vidu kotizacije; odlaskom na smotru izdvajaju se i drugi troškovi – prevoz, smeštaj, itd. To je samo jedna strana u kojoj se vidi prisustvo komercijalizacije Evropske smotre. S druge strane, organizatori smotre isto tako moraju da izdvajaju novac za članove žirija, salu u kojoj se smotra održava, plakete, i tome slično. Stoga, jedan od sistema kojem pribegavaju jeste i pomenuto postavljanje štandova sa hranom i pićem, gde organizatori iznajmljuju prostor za štandove zarađujući tako dodatni novac. Ipak, Evropska smotra se ni u kom slučaju ne prezentuje kao komercijalizujuće mesto, retki su oni koji su svesni ili koji makar javno govore o prisustvu komoditizacije na različitim nivoima – od komoditizacije tradicije, tj. onoga što se predstavlja kao tradicija, do komoditizacije prostora. Radije će se o Evropskoj smotri pričati kao o mestu čuvanja identiteta i tradicije, nego kao o ekonomskom fenomenu. Grin (Green) ovakve intencije, da se komercijalni festival predstavi kao nekomercijalni, naziva paradoksom nacionalističkog preduzetnika ili preduzetnika nacionalizma, koji se ogleda u inteziviranju komoditizacije festivala, pri čemu on mora da se predstavi kao da je zapravo „autentičan“ ili „nekomoditizovan“ (Green 2007, 63).

Ronstrom i njegovi saradnici zapažaju da se festivali duboko ugrađuju u najmanje tri različite ekonomije: 1) „normalna“, novčana ekonomija, gde se festivali posmatraju kao deo globalnog kapitalističkog ekonomskog tržišta, u okviru kojih se fenomeni koji se prikazuju, bilo da je reč o muzici, plesu, tradicionalnom nasleđu i sl., doživljavaju kao roba koja se predstavlja, reklamira i prodaje; 2) druga ekonomija je simbolička gde se umesto novčane dobiti ostvaruju kulturni status ili vrednovanje, odnosno kulturni kapital i 3) treću ekonomiju označavaju kao svepotražujuću ekonomiju (a growing attention economy), gde je valuta vidljivost koja privlači pažnju – festivali su mesta na kojima se proizvodi pažnja i vidljivost, a isto tako oni mogu doprineti devalvaciji i potrošnji istog tog kapitala (Ronstrom et al. 2011, 61). Sve tri vrste ekonomije prožimaju se na neki način: u monetarnoj ekonomiji vidljivošću se smatra pravljenje novca, u ekonomiji pažnje novac znači kupiti vidljivost, pri čemu ni novac ni vidljivost ne obezbeđuju rast kulturnog kapitala, dok previše novca ili previše vidljivosti često dovodi do devalvacije kulturnog kapitala (Isto, 61).

Ove tri ekonomije prisutne su i u Evropskoj smotri, ujedno se i podjednako prožimaju, a odrediti koja od njih presuđuje u ostvarenju postavljenih ciljeva nije moguće. S jedne strane, kako su i sagovornici navodili, saradnici prevashodno investiraju u ekonomiju pažnje osvajajući nagrade na smotrama folkloru u Srbiji, čime teže da usmere pažnju ka sebi i na taj način povećaju svoj kulturni kapital kako bi ih srpski klubovi iz dijaspore kasnije unajmljivali. Ukoliko uspeju da ostvare ekonomiju vidljivosti, nju kasnije konvertuju u novčanu ekonomiju samim tim što ih rukovodioci klubova angažuju, čime vrednost njihovog

kulturnog kapitala dodatno raste – što više ostvarenih uspeha i saradnje imaju, vrednost je veća. S druge strane, rukovodioci klubova podjednako investiraju u ekonomiju pažnje, s tim da je smer investiranja drugačiji. Unajmljujući saradnike čiji se rad vrednuje u sistemima Evropske smotre, teže ostvarenju sopstvene vidljivosti uvećavajući tako vrednost sopstvenog kulturnog kapitala. Uvećavanjem sopstvenog kulturnog kapitala, klubovi postaju vidljiviji u svojoj zajednici. Klubovi koji učestvuju na Evropskoj smotri predstavljaju reprezentere svoje etničke grupe u zemljama u kojima žive, makar u ovom segmentu. Ukoliko ostvare uvećanje kulturnog kapitala, samim tim i ekonomske i ekonomije pažnje, oni pojedine ekonomije mogu da preusmeravaju. Drugim rečima, ukoliko ostvare zapažene rezultate, na primer prvu nagradu, povratkom u zemlju u kojoj žive svoju pažnju preusmeravaju na svoju celokupnu etničku zajednicu – uvek se u dnevnoj štampi objavljuje ukoliko osvoje nagrade, imaju prijeme kod gradonačelnika, i sl. Dakle, pažnju koju su osvojili transformišu i preusmeravaju na svoj kolektiv i tako cela etnička grupa, makar na kratko, postaje vidljivija u zemlji u kojoj živi, ili kako to Bauman navodi, ostvaruje „najveći mogući utisak u najkraćem mogućem roku“ (Bauman 1994). Upravo zato svi festivali, a samim tim i Evropska smotra, predstavljaju potencijale za potčinjene grupe, zahvaljujući njima one mogu da izdignu svoj status i postanu prepoznatljivije u zajednici, makar na kratko (Ronstrom et al. 2011, 61).

Autentično vs. izmišljeno

Opozicija *autentično vs. izmišljeno*, iako u mnogim radovima u kojima se razmatraju festivali služi za analizu promena koje se dešavaju festivalima tokom vremena (v. Green 2007; Cooly 1999; Kifleyesus 2007), u kontekstu Evropske smotre odnosi se na produkt koji se prikazuje, na izvođački deo performansa. Nagrade koje se osvajaju na smotri, između ostalog, odnose se i na „najautentičniji kostim“, „najizvornije igranje“ i tome slično. Autentičnost i izvornost u ovom slučaju funkcionišu kao sinonimi i odnose se na nešto što je originalno, staro ili što imitira staro – sve ono što odslikava devolutivni pristup folkloru, s romantičarskim intencijama. Mnogi sagovornici navode kako je zapravo to i njihov cilj, da „čuvaju tradiciju“, „pokažu autentičnost“:

„E sad, to je ono što ja klincima pričam to je bar moje viđenje da naša misija nije ista kao KUD-ovima u Srbiji. Radimo svi sve isto ili slično, ali ja uvek klincima kažem da ako su ovde zbog plesa ili neke fizičke aktivnosti, mogu da igraju, pevaju i crnačke igre, u horovima, itd, itd. Ako su u KUD-u da očuvaju tradiciju to je lepo, ali nikakvu nećemo tradiciju očuvati kada ih roditelji ne uče ni sprski, a kamoli istoriju, geografiju naše džave, naroda...“ (O.M.)¹²

¹² O.M. rođen je 1991. godine u Beogradu, a nakon osnovne škole odlazi kod roditelja u Beč gde i danas živi. Član je jednog kulturno-umetničkog društva i rukovodi dečijim grupama.

„Društvo ima za cilj da neguje kulturnu baštinu našeg naroda i tako sačuva svoj nacionalni identitet. Mi delujemo kao jedna velika porodica od 300 aktivnih članova. Veliku pažnju poklanjamo deci, kako bi naučili i očuvali kulturnu baštinu svog naroda...“ (M.R.)

„Naš klub je osnovan 1973. godine sa ciljem da na jednom mestu okuplja srpske doseljenike i da kroz druženje i sportske rekreacije sačuva tradiciju, jezik i kulturu svojih članova...“ (V.R.)¹³

„Naša najveća direktiva je da okupljamo srpsku omladinu i decu u Beču i da učimo srpsku tradiciju kroz pesmu i igru...“ (B.N.)¹⁴

Nasuprot autentičnom, na smotrama se javlja pojam stilizovanosti, koji se odnosi na izmišljene tradicije, izmišljene u smislu da nemaju apsolutno nikakve veze sa tom „originalnom“, „autentičnom“ tradicijom. Ako se, pak, celokupan program koji se izvodi na smotri sagleda, uviđa se da se javlja deteritorijalizacija „autentičnosti“ na dva nivoa – prostorno i vremenski. U prostornom smislu „autentična tradicija“ se „autentično“ izvodi u zemlji u kojoj je i nastala, odnosno u Srbiji, dok se Evropska smotra ne održava svake godine u Srbiji, niti članovi klubova uče o tradiciji u Srbiji, već u zemljama u kojima žive. Vremenski gledano, tradicija koju oni predstavljaju kao „izvornu“, „autentičnu“ tradiciju bazira se na segmentima nematerijalnog i materijalnog kulturnog nasleđa – ples, muzika, narodna nošnja – koji su u takvom obliku u kojem je oni predstavljaju postojali u drugoj polovini XIX i prvoj polovini XX veka, dakle izvode se i van vremena koje je za njih „originalno“. Kako Kuli (Cooly) navodi, „autentičnost“ nije nešto što treba da se otkrije, to je koncept koji je izmišljen i konstruisan u procesu „autentifikacije“. Taj koncept prožet je različitim značenjima koja u njega upisuju, pre svega, saradnici koji rade sa članovima klubova u dijaspori, a potom i sami članovi. A kako je pomenuto, članovi žirija su pretežno etnomuzikolozi, amateri-entuzijasti koje su obučavali etnomuzikolozi kako da se bave tradicijom¹⁵ i

¹³ V.R. rođen je 1968. godine u Požarevcu, u Beč se preselio kod svojih roditelja kada je napunio osam godina. Bio je predsednik jednog od najstarijih srpskih klubova u Beču, kluba „Bambi“.

¹⁴ B.N. rođen je 1970. godine u Beču, predstavnik je druge generacije Srba u Beču, s obzirom na to da su se njegovi roditelji tamo doselili još polovinom šezdesetih godina. Trenutno radi u kulturno-umetničkom društvu „Karađorđe“ kao umetnički rukovodilac folklorne sekcije.

¹⁵ Početkom devedesetih godina XX veka, u Srbiji se osniva Centar za istraživanje i očuvanje narodnih igara Srbije, koji je bio u sklopu Muzičke akademije iz Beograda. U okviru Centra organizuju se različiti seminari za rukovodioce folklornih ansambala, gde mogu da nauče tradicionalne plesove, tradicionalnu muziku, ali i da dobiju znanje o tehnikama terenskog istraživanja. Istaknutiji amateri-entuzijasti nekoliko godina kasnije samostalno počinju da sprovode terenska istraživanja, istražujući narodne igre sa ciljem da ih kasnije prezentuju na Centrovim seminarima. Ta proučavanja imala su romantičarsku intenciju da se prikupi sva građa koja ubrzano nestaje pred procesima industrijaliza-

etnolozi iz Etnografskog muzeja.¹⁶ Osim toga, prema zvaničnim dokumentima Republike Srbije i Ministarstva zaduženog za dijasporu, podstiče se saradnja između etnomuzikologa i etnokoreologa sa Srbima u dijaspori, opet radi „očuvanja tradicije“, „identiteta“, i drugih sličnih fenomena koji se i u zvaničnim dokumentima definišu esencijalistički (videti: Strategija 2011, Zakon 2009):

„Ministarstvo kulture će, u saradnji sa Ministarstvom za dijasporu, u okviru svoje nadležnosti doprinositi kontinuiranoj i čvršćoj saradnji između pripadnika dijaspore i relevantnih institucija i pojedinaca iz Republike Srbije, pogotovo u edukativno-programskom pogledu, naročito iz oblasti etnomuzikologije i etnokoreologije“ (Strategija 2011, 23).

Na Evropskoj smotri se takođe uviđa sukob između „autentičnosti“, koja se definiše na pomenuti način, i inovacije. Nasleđe koje se prikazuje na smotri predstavlja se kao „autentični“ segmenti kojima se prikazuje „pravi“ identitet Srba u dijaspori. Ipak, svi ti segmenti nasleđa postavljaju se u nove, inovativne oblike kao što su koreografisani folklor, aranžirana tradicionalna muzika i oni u svakom smislu gube svoju „autentičnost“, nisu u potpunosti originalni na onaj način na koji se od njih to očekuje. Međutim, ovu vrstu inovacije u autentičnosti prihvataju kako saradnici, tako i članovi klubova i ona se nikada ne dovodi u pitanje, niti se problematizuje. Evropska smotra, zapravo, tipičan je primer folklorizma, fenomena u kojem se ogleda opšti interes za svime što je „narodno“ i za ono što iz njega proističe, a gde izvornost ima važnu ulogu (Bošković-Stulli 1983, 222). To je mesto gde se izdvajaju fenomeni kulture iz originalnog konteksta, najčešće oni atraktivni i komercijalni delovi, radi prikazivanja van izvornih situacija sa novim funkcijama i u drugačije, posebno komercijalne svrhe (Bauzinger 2002). Maja Bošković-Stulli uvidela je da su mnogi etnolozi i folkloristi na folklorizam gledali kao na malograđanski „kič“ ili već nekakvu pežorativnu pojavu, te im upućuje kritiku zaključujući da „folklorizam sam po

cije i modernizacije. Etnokoreolozi i etnomuzikolozi su im značajno pomagali u tome i smatrali su da su ovakva proučavanja relevantna, budući da oni i danas sprovede slična istraživanja (više o etnokoreologiji videti u: Rašić 2014). Stoga, zaista se može potvrditi da su etnomuzikolozi i etnokoreolozi uticali na amatere-entuzijaste koji su danas važna karika u lancu saradnje sa dijasporom.

¹⁶ Iako je antropologija kao nauka u svom linearnom razvoju doživela velike promene, od romantičarskih istraživanja, preko naučne hibernacije i krize u nauci, pa sve do metodsko-tematske revolucije kada je započeo proces antropologizacije nauke i kada je došlo do spasavanja discipline prihvatanjem novih pristupa (videti više u: Kovačević 2006; 2015), pojedini etnolozi-antropolozi i dan danas zagovornici su evolucionističkog pristupa i romantičarske paradigme. Najveći broj tih etnologa-antropologa upravo i saraduje sa srpskim klubovima u dijaspori, zbog toga što im se ideje o tome šta bi trebalo da se radi poklapaju.

sebi nije ni dobar ni loš. On je mnogolika, nehomogena društveno-kulturna pojava našeg vremena, premda ga nije stvorilo tek naše vrijeme; folklorizam je dio kompleksa masovne kulture“ (Isto, 249), a kvalitet oblika folklorizma zavisi od nivoa njegovih nosioca, od nivoa cele društvene sredine. Ono što ova autorka smatra posebno problematičnim, a što se donekle poklapa sa poimanjem autentičnosti na Evropskoj smotri, jeste rad tzv. „izvornih grupa“. To su grupe za koje se predstavlja da su nosioci „izvornog“, „autentičnog“ folklor, a ove grupe problematične su upravo zato što one takođe uzimaju u obzir samo određene segmente tradicionalne kulture, menjaju ih i prilagođavaju scenskom kontekstu, gde ujedno gube i svoje „izvorne“ funkcije, što Stulijeva vidi kao ključni problem, jer kada se izostavi stara i uzme nova funkcija za pozornicu, razmaci između njih nezaustavljivo rastu i postaju sve značajniji (Isto, 239). Ovakvi procesi događaju se i u programima za Evropsku smotru.

Primordijalizam vs. konstrukcionizam

Ovo je mesto u kojem se drugi opozitni par preklapa sa trećim, odnosno sa parom *primordijalizam vs. konstrukcionizam*. Ova dva para nije moguće sagledati odvojeno, zbog toga što svaki ponaosob ne bi imao upotunjeno značenje: poimanje autentičnosti u neraskidivoj je vezi sa primordijalističkim tumačenjima, a opet ta autentičnost, antropološki gledano, predstavlja jednu konstrukciju sastavljenu od najmanje dva uticaja – saradnika i članova klubova. Smatram da je smotra mesto u kojem, ili zahvaljujući kojem, „nastaje“ tradicija. Zarad smotre biraju se elementi kulturnog nasleđa iz inventara tradicionalne kulture Srbije XIX i XX veka, te se reprezentuju kao „izvorna“ ili „autentična“ tradicija, to je ono što je Mihael Bekerman (Michael Beckerman) primetio i kada je reč o komunističkim festivalima tradicionalne muzike, da „oni nisu bili ni u kom smislu reprezentanti ‘narodne muzike’, već serija performansa o ‘narodnoj muzici’ ili o nekim konceptima o njoj koji se uklapaju u sliku stvorenu o tome kako ta muzika treba da ‘izgleda’“ (Beckerman 1996, 47). Upravo tako deluje i Evropska smotra, to nije festival na kojem se prikazuje autentična tradicija, šta god ona značila, već je to mesto na kojem se pokazuju serije performansa koje su zapravo slika autentičnosti, koja se izgrađuje u relaciji različitih društveno-političkih odnosa u različitim vremenima.

Vreme smotre vs. svakodnevnica

Sagledavajući vreme trajanja Evropske smotre, uočavam još jedan opozitni par: *vreme smotre vs. svakodnevnica*. Tačke koje sam prethodno razmatrao – od pripreme do realizacije smotre – ukazuju na to da smotra predstavlja neku vrstu

praznika, odnosno „svetog vremena“ za Srbe iz dijaspore. Stoga, smatram korisnim da se ovaj fenomen i razmotri kao jedna vrsta rituala ili obreda, ali ne u religijskom i magijskom, već u kulturnom smislu, budući da mu cilj svakako nije ni religijski, a ponajmanje magijski. Razmatrajući festivale u Trinidadu, Timoti Kuli (Timothy Cooley) zapaža da se oni mogu označiti kao rituali iz dva razloga: 1) festivali predstavljaju simboličku reprezentaciju predmeta, verovanja ili istine koji su od specifičog značaja za grupu i 2) period festivala transformativnog je karaktera – u tom periodu učesnici se transformišu ili se, pak, menja njihov odnos koji u svakodnevici imaju prema okruženju (Cooley 1999, 31). Mnogi festivali, uključujući i Evropsku smotru, za većinu su zabavnog karaktera, makar na manifestnom planu, ipak, oni su fenomeni od velike važnosti ne samo za pojedince, već za cele grupe. Slično tumačenje ponudila je i Vesna Karin posmatrajući festival „Našem rodu i potomstvu“ definišući ga kao važan događaj kojim se reinterpretiraju lokalno-regionalni identiteti, smatrajući da festival nije obred, budući da nema magijski karakter, već je svetovni ritual koji Karinova sagledava kroz koncepte obreda prelaza Arnolda Van Genepa (Karin 2014, 135).¹⁷

Evropska smotra kao svetovni ritual započinje već od samih priprema, kada se grupa zainteresovanih ljudi, odnosno članova kluba, okuplja kako bi započela pripreme za predstojeći festival. Taj proces okupljanja predstavlja svojevrsno izdvajanje pojedinaca iz svog okruženja. Drugi segment izdvajanja odnosi se na njihovo prelaženje iz mesta u kojem žive u mesto gde će se održavati Evropska smotra. Tokom trajanja festivala oni su duplo izdvojeni, s jedne strane se izdvajaju od svog sopstvenog, svakodnevnog okruženja, a s druge strane se izdvajaju od okruženja u kojem se trenutno nalaze, tj. od stanovnika grada u kojem se smotra odvija. Tada dolazi i do izvrtnja realnosti koja karakteriše mnoge rituale (videti npr: Bandić 1997; Marjanović 2007), a koja se u kontekstu smotre ogleda u procesima oblačenja narodne nošnje za nastup, u izvođenju tradicionalnog plesa i muzike koji ne predstavljaju „normalnu“ svakodnevicu učesnika, itd. Po završetku smotre, učesnici se vraćaju u realnost, nakon čega sledi povratak prvenstveno u mesto, a zatim i u društvo iz kojeg su se izdvojili neposredno pre smotre. Sve ovo deluje kao da vreme Evropske smotre predstavlja sveto vreme, vreme kada se pojedinci iz profanog vremena uzdižu u sveto, a nakon njega ponovo vraćaju u sistem profanog vremena. Ukratko sagledano na ovaj način, deluje mi da se Evropska smotra može posmatrati kao svetovni ritual koji, kao i svaki ritual, ima svoj cilj, a u ovom slučaju taj cilj je da, delujući na takav način, učesnici definišu svoje mesto u vremenu i prostoru u kojem žive tokom profanog vremena.

¹⁷ Ovom prilikom Evropska smotra neće biti analizirana Genepovim konceptom obreda prelaza, ta ideja ostaće za neko buduće razmatranje, s obzirom na to da je primenljiva i na ovaj festival.

Političnost vs. apolitičnost

Poslednji opozitni par koji sagledavam jeste *političnost vs. apolitičnost*. Evropska smotra je fenomen koji se predstavlja kao isključivo mesto kulture, gde nema nikakvog mešanja s politikom. Međutim, ukoliko se razmotri njena istorijska perspektiva i makrostruktura, uvida se da je ona krajnje politički fenomen i mesto iz kojeg se može iščitati ideologija. U delu rada koji se tiče istorijata Evropske smotre, ukazao sam na političku klimu koja je bila prisutna kada je ova smotra uspostavljana. Takozvani identitetski *comeback* koji je imao za cilj da obnovi nacionalnu kulturu na osnovama u narodnoj kulturi, a koji je i danas veoma prisutan u političkoj ideologiji Republike Srbije, između ostalog je uticao na to da osnovni ciljevi ove smotre postanu „očuvanje identiteta“, „očuvanje tradicije“, itd. Osim toga, iz zvaničnog dokumenta Republike Srbije, poput Strategije očuvanja i jačanja odnosa matične države i dijaspore i matične države i Srba u regionu, u kome se navodi sledeće:

„Bliže gledano, u nizu konkretnih prava koja čine sadržinu očuvanja nacionalnog identiteta, posebno se mogu istaći: pravo na izražavanje i razvoj sopstvene kulture (na razne načine: nošenjem narodnih nošnji, beleženjem, pevanjem, javnim izvođenjem i sl. sopstvenih narodnih pesama i drugim oblicima folklor); pravo na upražnjavanje sopstvene vere i verskih obreda, podizanjem bogomolja, verskim obrazovanjem...“ (Strategija 2011, 22).

direktno se može iščitati funkcionisanje Evropske smotre, to je mesto gde se potvrđuju zvanični stavovi Republike Srbije, odnosno zemlje matice.

U okviru politika, može se reći da Evropska smotra predstavlja mesto politika identiteta, ona je fenomen kojim se ističe etnički identitet na različite načine.¹⁸ Evropska smotra, slična mnogim festivalima, nije fiksirana realnost, nju pre treba posmatrati kao sistem praksi i procesa kojima se konstruiše nacionalni i etnički identitet (Kifeyesus 2007, 263). To je mesto gde, birajući segmente kulturnog nasleđa koji se reprezentuju, pripadnici dijaspore prikazuju svoj etnički identitet, oni uspostavljaju sebe u odnosu na dominantnu kulturu zemlje u kojoj žive.

¹⁸ Ovde etnički identitet određujem kao društveno konstruisan fenomen koji zadobija esencijalističko poimanje, vezujući se za fiktivno zajedničko poreklo, a na simboličkom planu služi da sebe odredimo u odnosu na druge. Smatram da etnički identitet nije statična kategorija, već da se, u zavisnosti od potrebe i novog konteksta, može menjati kroz vreme. Promene koje se javljaju u okviru njega uslovljavaju da se ovaj fenomen proučava u konkretnom vremenu i prostoru. Smatram da je etnički identitet neophodan, budući da se uz pomoć njega na simboličkom planu izražavamo kao *mi* i postavljamo u opoziciju sa *drugima*, zbog čega se ni data etnička grupa ne može proučavati kao zasebna, izvan svakog konteksta i komunikacije. Naprotiv, postojanje svake etničke grupe zahteva komunikaciju, s obzirom na to da iskazivanje identiteta ne bi imalo svrhe ukoliko ne bi postojao onaj drugi koji bi iščitavao ponuđena značenja (Prelić 2008; Žikić 2012; Zlatanović 2012).

Razmotreni antropološki radovi koji su u vezi sa srpskom dijasporom i gastarbajterima ukazuju na to da oni koji su odlazili na privremeni rad u inostranstvo, tada nazivani gastarbajterima, a danas u zvaničnom diskursu oslovljavani dijasporom, imaju poseban kulturni identitet „koji određuje njihov radni i boravišni status, životni stil i vrednosti koje poseduju i iskazuju na materijalni i nematerijalni način“ (Antonijević 2011, 1015). Gastarbajteri ili pripadnici dijaspore su *liminalna bića* budući da nisu određeni u potpunosti gde pripadaju, da li ovde ili tamo, da li zemlji matici ili zemlji u kojoj žive i rade. Antonijevićeva navodi da oni imaju „dubok osećaj *izmeštenosti* u obe sredine“ (Isto, 1020). Slično tome, Evropska smotra nema svoje mesto održavanja, ona nije lokalizovana, već se svake godine događa u nekom drugom gradu, a često i u drugoj državi. Zvanični razlog tome nije poznat, ali se može pretpostaviti da je ovo mesto u kojem se gastarbajterski, liminalni identitet odslikava na Evropsku smotru – ona je manifestacija koja nije u potpunosti prostorno određena gde pripada.

Na kraju, ključne političke intencije Republike Srbije, iz njenih zvaničnih dokumenata, navode da je glavna intencija Republike Srbije ujedinjenje srpske dijaspore i jačanje veza matice sa njom (videti: Strategija 2011). Istovetni cilj ima i Evropska smotra, prema zvaničnim navodima (videti: Đurić 2015). Tokom trajanja smotre, ta intencija se ispunjava, makar na simboličkom planu, pripadnici srpske dijaspore iz gotovo svih zapadnoevropskih zemalja u kojima žive ujedinjuju se na ta tri dana, iskazujući svoj etnički identitet i družeći se međusobno, čime je javna politika zadovoljena. Međutim, razmatrajući iskaze sagovornika sa kojima sam do sada obavio istraživanje, a koji su posredno ili neposredno učesnici Evropske smotre, uviđam sasvim drugu realnost:

„Uuu, takmičarska doza je kod njih strašno izražena, to je najbitnije nešto tokom godine. Pored toga što se ta takmičenja pretvaraju u sveopštu Guču. Svi jedemo, pijemo, a na sceni ovi igraju, pevaju, pa je često galama, to gubi na značaju, premda to nije daleko od svega ovoga što se ovde dešava kod nas, samo što se kod nas ne jede i ne pije na koncertu. Oni su toliko željni tog takmičenja i svi su željni toga da pobeđe i svi misle da treba da uzmu zlato, da je to neki put stvarno smešno“ (M.V.).

„Pa, ja mislim da im je nikakava saradnja. Oni imaju Jedinstvo, imali su Karađorđe, imaju Bambi, imaju Mokranjac. Jedno pet kudova, šest, plus muslimanski, hrvatski kudovi po Beču, plus okolna mestu, kol’ko sam ja upoznata. Pa, mislim da je Karađorđe iz Beča. Al’, to je onako, jedan kud traje pet godina, pa onda odjednom iznikne drugi, pa sad prelaze iz jednog kuda u drugi, tako recimo od kako je Mikica došao u Mokranjac, koji je bio, onako, nula KUD, sad su svi nešto u Mokranjcu. Pa, se sad oni međusobno pljuju, to je ratovanja, to je podmetanja, to je stvarno *degute*, onako, šta rade ljudima... Pljivanje po fejsbuku, nameštanje, na žirijima samo što se ne pobiju...“ (M.V.)

Ovo su samo neki od iskaza koji govore u prilog tome da prave saradnje među klubovima zapravo nema. Težanja ka ujedinjenju srpske dijaspore prividno se ostvaruje tokom Evropske smotre, u tom smislu da su svi na jednom mestu i da imaju isti cilj – da osvoje prvo mesto. Međutim, međusobni odnosi, čak i među klubovima iz istog grada, kako sagovornici često tokom intervjua navode, gotovo da ne postoje, osim kada se ne organizuju manifestacije koje finansira Republika Srbija i na kojima moraju svi da prisustvuju, čime se ponovo ostvaruje lažno ujedinjenje kojem se izuzetno teži.

Završna razmatranja

Cilj mi je bio da u ovom radu razmotrim Evropsku smotru, kao najvažniji fenomen današnjice za Srbe u dijaspori, makar za one koji su članovi klubova. Prateći istorijski razvoj ovog fenomena, uočio sam da iza njega stoji velika reprezentacija političke ideologije i da su od ključnog značaja ekonomski aspekti, stoga sam smotru i sagledao kroz pet opozitnih parova kako bih uvideo da li su hipoteze koje sam postavio održive.

Uočio sam da svih pet opozitnih parova funkcionišu kao nerazdvojna celina, pri čemu se neki više, a neki manje preklapaju. Evropska smotra se, u primordijalističkom diskursu, predstavlja kao nešto što prikazuje „autentičnost“, „tradiciju“, „identitet“ i ostale pojmove ključne za esencijalizam. Naravno, budući da je fenomen koji čuva „tradiciju“ i „autentičnost“, ova smotra se doživljava i kao nekomercijalna. Ipak, analizom svih njenih aspekata, tokom celog vremena trajanja, uvideo sam da je ekonomija i komercijalnost sveprisutan deo ovog fenomena, prisustvo novca zapazio sam kroz sve faze njene realizacije. Kada je reč o vremenu Evropske smotre, koje sam odredio kao vreme koje počinje od samih priprema, nekoliko meseci pred takmičenje, pa sve do završetka takmičenja, ono funkcioniše kao sveto vreme. Učesnici se izdvajaju iz svoje svakodnevice, menjaju svoju svakodnevnu odeću, izvode plesove i muziku koji nisu imanentni vremenu i mestu u kojem se nalaze, a nakon svega toga, ponovo se vraćaju u svoju svakodnevnicu. Dakle, Evropska smotra u potpunosti asocira na obred prelaza i u nekom od narednih radova nastojaću da je postavim u te okvire. Na kraju, nju predstavljaju kao mesto kulture i identiteta i, samim tim, kao nešto van politike. Evropska smotra, kako je analitičko sagledavanje pokazalo, fenomen je koji odražava političku ideologiju zemlje matice, odnosno Srbije. Poređenje sa zvaničnim dokumentima i javnim politikama Republike Srbije pokazalo je da se svi ciljevi Evropske smotre poklapaju sa njima i odražavaju ih.

Stoga, može se zaključiti da je Evropska smotra efikasno polje za distribuciju poruka, komunikaciju simbolima i znacima, gde se, kako to navodi Uspeskij, uviđa „najveći mogući broj znakova u najmanjem mogućem prostoru“ i najkraćem mogućem vremenu (Ronstrom at al. 2001, 62).

Literatura

- Antonijević, Dragana. 2011. Gastarbajter kao liminalno biće: konceptualizacija kulturnog identiteta. *Etnoantropološki problem* 6 (4): 1013–1033.
- Antonijević, Dragana. 2013. *Stranac ovde, stranac tamo. Antropološko istraživanje kulturnog identiteta gastarbajtera*. Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.
- Bandić, Dušan. 1997. *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Bauzinger, Herman. 2002. *Etnologija. Od proučavanja starine do kulturologije*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Beckerman, Michael. 1996. „Kundera’s Musical Joke and ‘Folk’ Music in Czechoslovakia, 1948-?” In *Returning Culture: Musical Changes in Central and Eastern Europe*, ed. Mark Slobin, 37–53. Durham: Duke University Press.
- Bošković-Stulli, Maja. 1983. *Usmena književnost nekad i danas*. Beograd: Prosveta i Biblioteka XX vek.
- Brettell, Caroline and James Hollifield. 2000. Introduction in *Migration Theory: Talking Across Disciplines*, Caroline B. Brettell and James F. Hollifield (eds.), 1–26. New York-London: Routledge.
- Castles Stephen and Mark J. Miller. 2003. *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. 3rd ed. New York: The Guilford Press.
- Ceribašić, Naila. 1998. Folklore Festivals in Croatia: Contemporary Controversies. *The World of Music* 40 (3): 25–49.
- Cooly, Timothy. 1999. Folk Festival as Modern Ritual in the Polish Tatra Mountains. *The World of Music* 41 (3): 31–55.
- Čolović, Ivan. 2014. *Rastanak s identitetom*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Debord, Guy. 1983. *Society of the Spectacle*. Detroit, Michigan: Black & Red.
- Denić, Beti. 2000. „Rasturanje multietničnosti u Jugoslaviji: mediji i metamorfoza“. U *Susedi u ratu. Jugoslovenski etnicitet*, ur. Džuel M. Halpern i D. Kajdikel, 57–80. Beograd: Samizdat B92.
- Dobrovojević, Ivana. 2007. U potrazi za blagostanjem. Odlazak jugoslovenskih državljana u zemlje zapadne Evrope 1960–1970. *Istorija 20. veka 2*: 89–100.
- Đurić, Zvezdan. 2015. *Život nije igra, igra je život*. Beograd: Savez srpskog folklor a Švajcarske.
- Green, Garth and Philip Scher 2007. „Introduction: Trinidad Carnival in Global Context“. In *Trinidad Carnival: The Cultural Politics of a Transnational Festival*, ed. Garth Green and Philip Scher, 1–25. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Green, Garth. 2007. „Authenticity, Commerce, and Nostalgia in the Trinidad Carnival“. In *Trinidad Carnival: The Cultural Politics of a Transnational Festival*, ed. Garth Green and Philip Scher, 62–83. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Hejden, Robert. 2003. *Skice za podeljenu kuću. Ustavna logika jugoslovenskih sukoba*. Beograd: Samizdat B92.
- Ivanović, Vladimir. 2012. *Geburtstag pišeš normalno. Jugoslovenski gastarbajteri u Austriji i SR Nemačkoj 1965–1973*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.

- Karin, Vesna. 2014. „Našem rodu i potomstvu“ – festival duhovnog i materijalnog stvaralaštva dinarskih Srba kolonizovanih u Vojvodini kao *ritte de passage*. *Antropologija* 9 (1): 127–143.
- Kifleyesus, Abbebe. 2007. Folk-fairs and Festivals: Cultural Conservation and National Identity Formation in Eritrea. *Cahiers d'Etudes Africaines* 47: 249–276.
- Kovačević, Ivan. 2006. *Tradicija modernog. Prilozi istoriji savremene antropologije*. Beograd: Genealoški centar.
- Kovačević, Ivan. 2015. *Istorija srpske antropologije*. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju i Dosije studio.
- Крстић, Марија. 2013. “I’m a poor lonesome cowboy and a long way from home...”: српски документарни филмови о гастарбајтерима. *Етноантрополошки проблеми* 8 (2): 499–518.
- Marjanović, Vesna. 2007. *Maske, maskiranja i rituali u Srbiji*. Beograd: Etnografski muzej.
- Marković, Predrag. 2009. Izgubljeni u transmigraciji? Srpski gastarbajteri između svetova. *Hereticus. Časopis za preispitivanje prošlosti* VII (4): 7–24.
- Naumović, Slobodan. 2009. *Upotreba tradicije u političkom i javnom životu Srbije na kraju dvadesetog i početkom dvadeset prvog veka*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.
- Petrović, Edit. 2002. „Etnonacionalizam i raspad Jugoslavije“. U *Susedi u ratu Jugoslovenski etnicitet*, ur. Džoel M. Halpern i D. Kajdikel, 57–80. Beograd: Samizdat B92.
- Rašić, Miloš. 2014. *Antropologija i etnokoreologija: trasiranje disciplina i moguće perspektive*. Diplomski rad. Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet.
- Ronstrom Owe, Krister Malm and Dan Lundberg. 2011. Concerts and Festivals: Public Performances of Folk Music in Sweden. *The World of Music* 43(2/3): 49–64.
- Schierup, Carl-Urlik. 1985. The Immigrants and the Crisis. *Acta Sociologica* 28(1): 21–23.
- Žikić, Bojan. 2011. Kulturni identiteti kao nematerijalno kulturno nasleđe. U *Kulturni identiteti kao nematerijalno kulturno nasleđe*, ur. Bojan Žikić, Zbornik radova sa naučnog skupa Kulturni identiteti u XXI veku. Beograd: Srpski genealoški centar.

Miloš Rašić

Institute of Ethnography SASA, Belgrade, Serbia

“Celebrating oneself”: The European review of Serbian folk dancing as a place of construction and commoditization of identity

Migration is a complex socio-political and economic process which, in Yugoslavia, began after WWII in the 1950's. When they left for, what they then believed would be temporary work; Yugoslavs had permanently settled in Western European countries and developed a new cultural context which they inhabit to this day. One of the phenomena which had arisen from this cultural context are Serbian clubs, which came into being through the disintegration of Yugoslav clubs which had started in the 1980's, influenced by the socio-political events in

the home country. Since the 1990's, following nationalist ideology, the manifestation entitled the European review of Serbian folklore, by Serbs in the Diaspora and the region, which will be the topic of this paper, came into being. I believe this to be one of the most important manifestations when it comes to considering the politics of work and relationships among Serbian clubs in the Diaspora. However, upon deeper analysis, one sees its dominant economic aspect which is usually covered by the idea of "authenticity". It is my goal in this paper to deconstruct the phenomenon, so I will view the European review through five pairs of oppositions.

Key words: European review, Serbian clubs, migrations, identity, commoditization, folklorism

*„Fête de soi“: manifestation européenne du folklore serbe
comme lieu de construction et de marchandisation de l'identité*

Les migrations sont un processus sociopolitique et économique complexe qui commence en Yougoslavie, après la Deuxième Guerre mondiale déjà dans les années cinquante du XXe siècle. En partant, comme ils le croyaient à l'époque, travailler temporairement, les Yougoslaves se sont installés de manière permanente dans les pays de l'Europe occidentale et ont développé un nouveau contexte culturel dans lequel ils vivent encore aujourd'hui. Un des phénomènes issus de ce contexte culturel sont les clubs serbes, créés par des processus de séparation des clubs yougoslaves à partir des années quatre-vingts du XXe siècle, sous l'influence des événements sociopolitiques dans le pays d'origine. Depuis les années quatre-vingt-dix du XXe siècle, inspiré par l'idéologie nationale, est créé un festival européen du folklore serbe des Serbes dans la diaspora et dans la région, dont il sera question dans mon étude. Je considère cette manifestation comme une des plus importantes lorsque l'on analyse les politiques du travail et les rapports entre les clubs serbes dans la diaspora. C'est la préservation de l'identité ethnique qui est mise en avant comme fonction primaire de cette manifestation. Cependant, il est possible, par une analyse plus approfondie, de se rendre compte de son aspect économique dominant, dissimulé sous la devise de l'„authenticité“. Mon objectif dans cette étude est de déconstruire le phénomène, c'est pourquoi je vais analyser le festival européen à travers cinq couples opposés.

Mots clés: festival européen, clubs serbes, migrations, identité, marchandisation, folklorisme

Primljeno / Received: 30.08.2016

Prihvaćeno / Accepted: 8.10.2016